

Jovita VAŠKEVIČ-BUŠ

ORCID: 0000-0001-8588-210X

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej
w Krakowie

Wykorzystanie metod aktywizujących w edukacji wczesnoszkolnej (na podstawie opinii studentek pedagogiki przedszkolnej i wczesnoszkolnej)

Abstract: The use of activating methods in early school education (based on the opinions of female students of preschool and early school pedagogy)

The point of the article is to show the advantages and degree of use of activating methods in the educational process in grades I–III by female students during their pedagogical internships.

The survey conducted reveals that teachers do appreciate the value of activating methods and very often use them in their work. According to the respondents, the most useful methods are *brainstorm* and *drama*.

Keywords: activating methods, teacher, early school education

Słowa kluczowe: metody aktywizujące, nauczyciel, edukacja wczesnoszkolna

Wprowadzenie

„Do zadań szkoły w zakresie edukacji wczesnoszkolnej należy wspieranie wielokierunkowej aktywności dziecka przez organizowanie sytuacji edukacyjnych umożliwiających eksperymentowanie i nabywanie doświadczeń oraz poznawanie polisensoryczne, stymulujących jego rozwój we wszystkich obszarach: fizycznym, emocjonalnym, społecznym i poznawczym” — czytamy w *Podstawie programowej wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej* (s. 18).

W nowoczesnym modelu edukacji, który jest nastawiony na dydaktykę humanistyczną i konstruktywistyczną, niepotrzebny jest nauczyciel, który wszystko wie, który biernie przekazuje wiedzę uczniom, lecz taki, który potrafi zadbać o to, aby u uczniów:

- kształtowały się różne kompetencje w zakresie wiedzy i umiejętności;
- rozwijało się poczucie sprawstwa;
- wzmacniała się tendencja do uczenia się metodą prób i błędów oraz poszukiwań;
- pojawiała się u uczniów tendencja do samodzielnego podejmowania zaplanowanego działania;
- rozwijała się tendencja do współdziałania z innymi osobami (Smolińska-Rębas, Filipiak, 2002, s. 215).

Edukacja XXI w. powinna opierać się na potrzebach, aspiracjach i możliwościach uczniów. Należy uwzględniać również różne preferencje uczniów. Preferowany system sensoryczny determinuje osobistą strategię uczenia się. i tak np.: w z r o k o w i e c w czasie uczenia się woli czytać i robić notatki, najlepiej uczy się, gdy patrzy czy ogląda demonstrację — preferowanym sposobem percepcji jest kanał wzrokowy; s ł u c h o w i e c woli słuchać niż czytać, chętnie słucha nauczyciela, jak opowiada na lekcji, nie korzysta z pokazów czy demonstracji; k i n e s t e t y k lubi ruch — siedzenie w ławce i słuchanie to dla niego najmniej odpowiedni sposób uczenia się, bardzo się wtedy męczy, w trakcie nauki uczeń chodzi, trzyma coś w dłoniach, porusza tym, gestykuluje.

Kiedy lekcja jest odbierana jako nudna: wzrokowcy zaczynają coś rysować, pisać listy do kolegów, porządkować blat biurka lub patrzeć gdzieś w dal („zagapiają się”), słuchowcy — zaczynają mrużyć, rozmawiać (z samym sobą lub z innymi), a kinestetycy — wiercą się lub wykonują samoloty z papieru (Taraszkiewicz, 2006, s. 21).

Człowiek przychodzi na świat jako osoba aktywna. Aktywność dla człowieka, a zwłaszcza dla dziecka, jest czymś bardzo naturalnym. Odgrywa ona również szczególną rolę w procesie nauczania i uczenia się. Aktywne uczestniczenie angażuje i pobudza ciekawość ucznia.

A. Brzezińska wymienia cztery wyznaczniki aktywności dziecka. Twierdzi, że dziecko w pełni jest aktywne, gdy:

- widocznym na zewnątrz działaniom towarzyszy intensywna praca umysłowa, a także gdy pojawiają się różne odczucia/emocje;
- robi coś naprawdę, a jego wynik jest zauważony przez osoby ważne dla niego;
- jest aktywne w sposób różnorodny;
- korzysta ze wszystkich zasobów środowiska zewnętrznego oraz szuka pomocy (za: Smolińska-Rębas, Filipiak, 2002, s. 214).

Metody aktywizujące — definicja i klasyfikacja

Na rolę aktywizacji uczniów zwracano uwagę już w okresie międzywojennym w ramach ruchu Nowego Wychowania. Istotą metod aktywizujących jest:

- założenie, że nauczanie i uczenie się winno być odpowiedzią na zainteresowania;
- nastawienie na wewnętrznie motywowaną aktywność osoby uczącej się;
- aktywność ma charakter epistemiczny (metapoznawczy), zakłada nie tylko wzajemne stałe stymulacje, ale również wzajemną stałą kontrolę (współdziałanie, wymianę doświadczeń, ćwiczenia krytycznego myślenia);
- preferowanie dyskusyjnych i zespołowych form pracy;
- stwarzanie warunków i okazji do wielozmysłowego poznawania rzeczywistości;
- różnorodność źródeł stymulowania aktywności uczniów;
- specyficzna rola nauczyciela, polegająca na inspirowaniu, stwarzaniu okazji, mediowaniu, zachęcaniu do poszukiwań i wspieraniu w przypadku natrafienia na trudności (Filipiak, 2002, s. 195).

Z kolei B. Kubiczek twierdzi, że istotą metod aktywizujących jest „przeniesienie akcentu” z procesu nauczania na proces uczenia się, uczenie uczniów uczenia się i ponoszenie odpowiedzialności za jego efekty. Rzecz w tym, by metody te dopasować do potrzeb, możliwości i preferencji uczniów, a także odejść od roli nauczyciela-mistrza, nauczyciela-mentora i podjąć funkcję „doradcy, trenera edukacyjnego” (Kubiczek, 2007, s. 75).

Istnieje wiele definicji metody aktywizującej. i tak, zdaniem J. Krzyżewskiej, metoda aktywizująca „jest to grupa metod nauczania charakteryzująca się tym, że w procesie kształcenia aktywność podmiotu uczącego się przewyższa aktywność podmiotu nauczającego” (Krzyżewska, 1998, s. 10).

I. Dzierzgowska z kolei proponuje następującą definicję: „[...] metody aktywizujące to taki sposób nauczania, w którym nauczyciel nie przekazuje gotowej wiedzy, lecz stwarza warunki do samodzielnego uczenia się” (Dzierzgowska, 2005, s. 9).

Renata Michalak natomiast twierdzi, że „metody aktywizujące to sposób pracy nauczyciela z uczniem polegający na organizowaniu sytuacji edukacyjnych, w których wiedza ucznia traktowana jest jak tabela do wprowadzania nowych informacji, a proces restrukturyzacji wiedzy zależy od rodzaju podejmowanych przez ucznia działań (Michalak, 2004, s. 46).

Istnieje wiele klasyfikacji metod aktywizujących. Na przykład M. Wójcicka proponuje podział metod ze względu na rozwijaną kompetencję. Wyróżnia wtedy metody rozwijające: a) samodzielne uczenie się; b) zdolność współpracy; c) twórcze rozwiązywanie problemów (Wójcicka, 2004, s. 5).

Podział metod aktywizujących zaproponowany przez J. Krzyżewską wydaje się bardzo czytelny, klarowny i pożyteczny dla nauczycieli edukacji wczesnoszkolnej. Badaczka wyróżniła między innymi:

— metody integracyjne, których celem jest odprężyć, zrelaksować, wprowadzić w grupie dobry nastrój oraz życzliwą atmosferę; zapewniają też bezpieczeństwo w grupie, gwarantują poczucie tożsamości z grupą i uczą efektywnej komunikacji. Oto niektóre przykłady technik: „Krasnoludek”, „Pajęczynka i kłębek”, „Graffiti”, „Kwiat grupowy” czy „Wyspa”;

— metody hierarchizacji służą do analizowania, ustalania priorytetów, klasyfikowania i porządkowania w relacjach wyższości–niższości. Przykłady: „Promyczkowe uszeregowanie”, „Diamentowe uszeregowanie”, „Piramida priorytetów”, „Poker kryterialny”;

— metody twórczego rozwiązywania problemów uczą dzieci dyskusowania, krytycznego i twórczego myślenia, łączenia wiedzy z doświadczeniem oraz rozwiązywania problemów. Oto niektóre przykłady: burza mózgów, metoda „635”, „Rybi szkielet”, mapy mentalne, „Sześć myślących kapeluszy”;

— metody definiowania i tworzenia pojęć uczą m.in. analizowania, definiowania, negocjowania i przyjmowania różnych stanowisk. Na przykład: „Kula śniegowa”, burza mózgów czy mapa pojęciowa;

— metody pracy we współpracy uczą współpracy, akceptacji różnic indywidualnych, sprawnej komunikacji i negocjowania oraz pracy w grupie i z grupą. Sukces grupy uzależniony jest od sukcesów indywidualnych. W tak stworzonych warunkach nie ma rywalizacji, lecz uczniowie pomagają sobie, mają okazję do mówienia, argumentowania, dyskusowania. Przykłady: „Układanka puzzle”, „Zabawa na hasło”;

— metody ewaluacyjne pozwalają dokonywać oceny siebie oraz innych, uczą przyjmowania i wyrażania zarówno krytyki, jak i pochwały. Przykłady metod: „Kosz i walizeczka”, „Tarcza strzelecka” czy „Rybi szkielet” (Krzyżewska, 1998, s. 48–95).

W zależności od potrzeb grupy nauczyciel może zmieniać, modyfikować metody lub tworzyć własne. Ważne, aby służyły one pogłębianiu wiedzy i zaspokajaniu potrzeb dzieci, czyli poczucia bezpieczeństwa, akceptacji siebie i innych, poczucia siły i sprawstwa, mobilizacji do pokonywania trudności, odkrywania własnych możliwości, doznawania przyjemności, radości, zabawy czy więzi z grupą.

Metody aktywizujące są istotne w perspektywie psychopedagogicznej. Ograniczają one między innymi negatywne efekty rywalizacji u uczniów, uczą negocjacji, współpracy, wywołują empatię, pozwalają uaktywnić różne rodzaje inteligencji: począwszy od logiczno-matematycznej, przez językową, przyrodniczą, muzyczną, przestrzenną, ruchową, interpersonalną, na intrapersonalnej kończąc (Kwiatkowska-Ratajczak, 2011, s. 373).

Wykorzystanie metod aktywizujących na zajęciach — refleksje studentek

Celem artykułu jest przedstawienie krótkiego zarysu badań na temat przydatności i stopnia wykorzystania metod aktywizujących w procesie edukacyjnym przez przyszłych nauczycieli, a także ukazanie trudności podczas stosowania tych metod w pracy z dziećmi w wieku wczesnoszkolnym. Badanymi objęto 36 studentek kierunku: pedagogika przedszkolna i wczesnoszkolna Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Część materiału badawczego pochodzi z aneksu pracy licencjackiej p. Urszuli Kowalik. Praca znajduje się w archiwum Instytutu Pedagogiki UKEN w Krakowie.

Badane osoby swoją praktykę pedagogiczną odbywały w klasie drugiej — 15 studentek, w klasie trzeciej — 12 oraz w klasie pierwszej — 9. Wszystkie badane studentki zadeklarowały, że spotkały się z metodami aktywizującymi w trakcie studiów.

W odpowiedzi na pytanie: „Jakie metody nauczania stosowałaś najczęściej podczas trwania praktyki pedagogicznej?” najwięcej studentek wskazało: pracę z książką — 28 osób, pogadankę wybrało 26, pokaz i demonstrację — 19; dyskusję zaznaczyło 10 studentek.

Wszystkie badane zadeklarowały również, że podczas prowadzonych przez siebie zajęć w trakcie praktyk pedagogicznych stosowały oprócz metod tradycyjnych metody aktywizujące. Powód uzasadniały następująco:

1. *Dzięki metodom aktywizującym dzieci uczestniczą w procesie edukacji, a nie są tylko biernymi słuchaczami.*

2. *Metody aktywizujące są atrakcyjne dla dzieci.*

3. *Uważam, że dzięki takim metodom dzieci łatwiej przyswajają wiedzę.*

4. *Stosowałam je [metody aktywizujące — J. V.-B.], aby zachęcić do współpracy, uprzyjemnić i uatrakcyjnić trudny proces nauki.*

Kolejne pytanie w ankiecie to: „Jaką metodą aktywizującą pracowałaś najchętniej i dlaczego?”. Jak się okazało, najchętniej wybieraną przez studentki metodą była burza mózgów — tak odpowiedziało 29 studentek. Jako powód wyboru tej, a nie innej metody, podawały:

1. *[...] bo można było ją zastosować w wielu tematach, pomagała porządkować wiedzę.*

2. *burza mózgów — dobry pomysł na rozpoczęcie zajęć, wprowadzenie tematu, pobudzenie aktywności ucznia.*

3. *[...] zmusza do myślenia, organizuje pracę i jest prosta (nie trzeba dodatkowych pomocy).*

4. *Najlepiej sprawdziła się burza mózgów. Uczniowie chętnie udzielali swobodnych odpowiedzi. Zawsze zgłaszali wiele pomysłów, świetnie radzili sobie z ich oceną, wyborem najlepszych.*

5. [...] *przez wzgląd na ilość czasu, jaki mogłam wykorzystać na zajęcia inne niż konieczność pracy z książką narzuconą przez nauczycielkę; metoda ta była najmniej czasochłonna.*

6. [...] *można było zastosować ją w każdej grupie uczniów.*

Kolejną, również chętnie wybieraną metodą była drama — tak zadeklarowało 17 studentek. Uzasadniały to tak:

7. [...] *ponieważ lubię angażować wszystkich uczniów, pokazując im, że nauka może być zabawą.*

8. [...] *ze względu na chęć udziału w niej uczniów, duże zainteresowanie i zaangażowanie z ich strony.*

9. [...] *ponieważ sprawia dzieciom największą radość i korzyści;*

10. [...] *moim zdaniem drama jest bardzo ciekawą metodą. Uczy dzieci empatii i rozwija ich zdolności komunikacyjne.*

11. [...] *dzieci chętnie pracowały przy użyciu dramy, gdyż miały okazję do współpracy z rówieśnikami, mogły wyrazić siebie.*

12. *Dzieci cieszyły się, że każde z nich może kogoś pokazać, naśladować.*

13. *Bardzo podobała się im drama, myślę, że bardzo swobodnie się czuli, zdarzały się też śmieszne sytuacje.*

14. [...] *jest bardzo atrakcyjną formą dla dzieci, często wzbudza śmiech i radość u uczniów.*

15. *Uczniowie zazwyczaj przyjmują z dużym entuzjazmem możliwość zinterpretowania i przedstawienia czegoś „po swojemu” (i przy okazji mogą trochę się powygłupiać).*

Rzadziej wykorzystywaną przez studentki metodą były: mapa pojęciowa — tak zaznaczyło 11 studentek, haki pamięci, które wymieniło 6 studentek, oraz piramida priorytetów — tę zaznaczyły 2 studentki. Żadna nie wymieniła innych stosowanych przez siebie metod w trakcie trwania praktyk.

O korzyściach zastosowania metod aktywizujących w edukacji nie trzeba chyba nikogo przekonywać. W trakcie prowadzenia zajęć studentki zwróciły uwagę m.in. na to, że dzięki tym metodom „łatwe i trwałe staje się przyswojenie materiału, jest możliwość współpracy i integracji grupy”, możliwe staje się „samodzielne dochodzenie do wiedzy”, zajęcia są „ciekawe i atrakcyjne”, „zwiększa się zaangażowanie uczniów”, „uczniowie mają możliwość wyrażania własnych pomysłów”, „lekcja jawi się jako forma zabawy, wzrasta motywacja uczenia się”, a uczniowie „nabierają pewności siebie”.

Część studentek w trakcie prowadzenia zajęć wskazało również na trudności, które wystąpiły przy stosowaniu metod aktywizujących. Najczęściej były to: nieumiejętność współpracy uczniów, trudności z przełamaniem wstydu oraz dyscyplina. Oto niektóre wypowiedzi:

16. [Uczniowie] *nie byli przyzwyczajeni do pracy daną metodą lub nie rozumieli, jak ją stosować.*

17. *Byli niezgodni w trakcie wypracowywania wspólnego zdania, nie ze wszystkimi chcieli współpracować.*
18. *Niektórzy uczniowie mieli problem z przelaniem wstydu.*
19. *[Dzieci] nie chciały wystąpić, wstydziły się.*
20. *Najtrudniej było mi uspokoić grupę.*
21. *[...] trzeba było szczególnie pilnować dyscypliny.*
22. *Trudność sprawiało mi zachęcanie nieśmiałyłch uczniów do udziału w dramie.*
23. *Trudno mi było zapanować nad czasem, ponieważ grupa była zbyt liczna, a uczniowie pracowali w różnym tempie.*

Większość metod aktywizujących jest oparta na pracy grupowej. Angażowanie wszystkich uczniów w pracę zespołową nie jest łatwe. Jest to duże wyzwanie dla nauczyciela.

Jeśli chodzi o pracę w grupie, to większość dzieci, zdaniem przyszłych nauczycieli, potrafi współpracować. Wśród zalet organizowania takiej pracy w klasie szkolnej przyszłe nauczycielki edukacji wczesnoszkolnej wymieniły to, że powstaje „duża liczba różnych pomysłów”, dzieci „nabywają umiejętność współpracy i rozwijają zdolności komunikacyjne, integrują się”, mają „możliwość wyrażenia swojego zdania” czy „rozwijają kreatywność”, dzięki współpracy „łatwiejsze i szybsze jest przyswojenie wiedzy”, ponadto uczniowie uczą się osiągnięcia kompromisów, „rozwijają kreatywność” czy „kompetencje językowe”.

Niektóre studentki zwróciły również uwagę na trudności, które mogą wystąpić w pracy zespołowej. Wymieniły między innymi: „nierównomierne zaangażowanie grupy”, „spory wynikające z braku współpracy”, „trudność w zdyscyplinowaniu uczniów”, „chaos”, „trudność w panowaniu nad czasem”, „brak kontroli nad każdą grupą” oraz to, że „uczniowie w grupach poruszają kwestie niezwiązane z tematem”. Oto niektóre wypowiedzi studentek:

24. *Słabsze jednostki nie mają w nich siły przebicia, bo dziecko zdolniejsze zawsze dominuje w grupie.*
25. *Leniwe dzieci nic nie robią, a dostają taką samą ocenę jak pozostali członkowie grupy.*
26. *Pracuje tylko jeden (bądź dwaj) najsilniejszy uczeń; wytykanie sobie błędów w nieprzyjemny sposób bez kontroli nauczyciela.*
27. *Dzieci nie potrafią podzielić się obowiązkami.*
28. *Minus wynika jedynie ze źle zastosowanej metody, kiedy np. jedna osoba wykonuje pracę za całą grupę.*

Wszystkie badane studentki zaobserwowały, że podczas stosowania metod aktywizujących uczniowie są bardziej aktywni, co pomaga im lepiej zapamiętać i zrozumieć nowe treści oraz utrwalić już poznane. Wśród wypowiedzi pojawiły się następujące argumenty:

29. *Najbardziej wartościowe są metody aktywizujące, gdyż wzbudzają ciekawość uczniów.*

30. *Metody aktywizujące pobudzają wyobraźnię inicjującą kreatywność.*

31. *[...] dzięki nim głębiej zapadają w pamięć zajęcia.*

32. *W dużej mierze zależy od treści, jakie chcemy przekazać oraz od możliwości percepcyjnych uczniów. Sądzę jednak, że bardzo wartościowe są metody aktywizujące, gdyż mobilizują uczniów do aktywnego konstruowania wiedzy.*

Pomimo występujących trudności wszystkie badane stwierdziły, że metody aktywizujące mają ogromną wartość edukacyjną. Zgadzały się całkowicie z tym, że na poziomie edukacji wczesnoszkolnej nauczyciel powinien stosować różnorodne metody pracy, a najlepiej, jak twierdzi jedna ze studentek, „łączenie metod tradycyjnych z aktywizującymi, ponieważ dają wtedy optymalne efekty nauczania. Metody aktywizujące w połączeniu z tradycyjnymi pozwalają usystematyzować wiedzę dziecka. Uczeń utrwala nowo poznane wiadomości w atrakcyjny sposób. Lekcja jest efektywna, ponieważ nauczyciel realizuje założone cele, a ponadto dostarcza uczniom wiele radości, pokazując, że nauka może być zabawą”.

Podsumowanie

Metody aktywizujące stosowane w procesie edukacyjnym w klasach I–III wnoszą wiele korzyści zarówno dla dzieci, jak i dla całego procesu edukacyjnego. Przede wszystkim podnoszą efektywność uczenia się, poprawiają skuteczność przekazywania treści, uatrakcyjnają przebieg zajęć, ułatwiają zdobywanie wiadomości i kształtowanie umiejętności oraz korzystnie wpływają na motywację do różnorodnych działań. Nauczyciel, stosując metody aktywizujące, szanuje podmiotowość uczniów, to oni bowiem są w centrum działań, uczą się samodzielności, odpowiedzialności, wykorzystują wiedzę pozaszkolną, bywają do wartościowani. Zajęcia edukacyjne organizowane z wykorzystaniem metod aktywizujących mają często formę zabawy, co oddziałuje na ich atrakcyjność.

Podstawowym zadaniem każdego nauczyciela jest aktywizowanie i motywowanie uczniów. Nauczyciel powinien tak organizować proces uczenia się dzieci, aby angażowane były dobre emocje, aby pobudzał on ciekawość, myślenie, aby oparty był na współdziałaniu i współpracy. Jest wiele różnych sposobów i czynności aktywizujących uczniów. Należą do nich niewątpliwie różnorodne metody aktywizujących.

Warto zatem pamiętać, że najwyższą wartość edukacyjną ma nie opowiadanie, opisywanie, wyjaśnianie czy demonstrowanie czegoś przez nauczyciela, ale inspirowanie, stymulowanie i motywowanie uczniów do wysiłku intelektualnego oraz samodzielnego uczenia się.

Bibliografia

- Dzierzgońska, I. (2005). *Jak uczyć metodami aktywnymi*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Filipiak, E. (2002). *Metody i techniki stymulowania aktywności językowej dzieci w wieku wczesnoszkolnym*. W: *Problemy edukacji lingwistycznej: Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1: M. T. Michalewska, M. Kisiel (red.), *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Kraków: Impuls, 191–207.
- Krzyżewska, J. (1998). *Aktywizujące metody i techniki w edukacji wczesnoszkolnej*. Cz. 1. Suwałki: Omega.
- Kubiczek, B. (2007). *Metody aktywizujące. Jak nauczać uczniów uczenia się?* Opole: Wyd. Nowik.
- Kwiatkowska-Ratajczak, M. (2011). *Metody*. W: M. Kwiatkowska-Ratajczak (red.), *Innowacje i metody: W kręgu teorii i praktyki*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM, 353–383.
- Michalak, R. (2004). *Aktywizowanie ucznia w edukacji wczesnoszkolnej*. Poznań: Wyd. Naukowe UAM.
- Smolińska-Rębas, H., Filipiak, E. (2002). *Zajęcia swobodnego tekstu jako metoda stymulowania aktywności językowej dziecka*, *Problemy edukacji lingwistycznej: Teoria i praktyka edukacyjna w zmieniającej się Europie*. T. 1: M. T. Michalewska, M. Kisiel (red.), *Kształcenie języka ojczystego dziecka*. Kraków: Impuls, 209–225.
- Taraszkiewicz, M. (2006). *Atlas efektywnego uczenia się: Nie tylko dla nauczycieli*. Warszawa: Centralny Ośrodek Doskonalenia Nauczycieli.
- Wójcicka, M. (2004). *Wybrane metody i techniki aktywizujące*. Warszawa: Fraszka Edukacyjna.
- Podstawa programowa wychowania przedszkolnego i kształcenia ogólnego dla szkoły podstawowej*, www.men.gov.pl (dostęp 13.06.2024).